

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

heidservaringen, of kleine ontregelingen. En indien die ervaring gedeeld kan worden, schept dat ook weer een band, een sociale band, om met Lacan te spreken. De betekenistoewoeging is derhalve niet alleen een privékwesitie, maar is ook een sociale, culturele aangelegenheid: mensen delen de wereld, niemand staat alleen in het leven (p. 145).

Maar wat gebeurt er als op geleide van de heersende cultuur de subjectiviteit, de lichamelijke presentie, moet wijken, verdwijnt? Dit is het uiteindelijke thema van dit boek, dat als ondertitel heeft: *Hoe we de geest uit ons wereldbeeld verwijderen*. En deze zorg is uiteraard ook het motief geweest voor het schrijven ervan. De kritiek op onze tijd, het 'online' zijn als het nieuwe 'afwezig zijn', is scherp. En de verdedigde opvatting van intersubjectiviteit is radicaal. Maar het boek geeft te denken over de culturele ontwikkelingen, waar ook de psychoanalyse, graag of niet, mee geconfronteerd wordt.

Literatuur

GERWEN, R. VAN (2016). *Moderne filosofen over de kunst*. Utrecht: Klement.

WOLLHEIM, R. (1984). *The thread of life*. Cambridge, MA: Harvard University Press

Bions Transformations doorgewerkt

Bespreking van

Lawrence J. Brown (2019). *Transformational processes in clinical psychoanalysis — Dreaming, emotions and the present moment*. London: Routledge. ISBN 978 1 138 32392 6. 250 pp., £ 27,78

MARC HEBBRECHT

In het gewone taalgebruik begrijpen we transformatie als een opvallende verandering in vorm, aard en verschijning, of als een metamorfose, zoals in de levenscyclus van een dier. Neem nu de rups die verandert in een vlinder. Er vindt hierbij een gedaante-verandering plaats. Hoe kunnen we dit concept toepassen in de psychoanalytische situatie? Bion definieert dit als een reeks veranderingen die een groep van elementen doormaakt bij de overgang van een voorafgaand naar een volgend stadium. Transformatie houdt verband met topologie en met het psychoanalytisch proces. Het geheel van de transformatie dat wordt voorgesteld als T , omvat het proces van transformatie ($= T\alpha$) en het eindproduct van de transformatie ($= T\beta$). Bion maakt dus een duidelijk onderscheid tussen het proces van transformatie en de representatie die hiervan het eindpunt is. Hij introduceert twee concepten die van fundamenteel belang zijn, namelijk 'invariant' en 'O'. De invariant verwijst naar de karakteristieken die onveranderd blijven, ongeacht de transformatie die het object ondergaat. O komt overeen met het kantiaanse *Ding an Sich* en is de emotionele essentie van een ervaring waarmee men in de psychoanalytische praktijk te maken krijgt. O is een onkenbaar iets wat opduikt uit de duisternis van het vormloos oneindige en vermoed kan worden op grond van zijn manifestaties. Om hiermee in contact te komen dient de analyticus zijn geest leeg te maken, vrij van verlangen en herinnering, en te vertrouwen op zijn intuïtie.

Omdat Bions boek *Transformations* uit 1965 zo moeilijk toegankelijk is voor klinici, heeft het niet genoeg aandacht gekregen in psychoanalytische tijdschriften. Volgens Brown werd dit werk zelfs niet gerecenseerd. Larry Brown, werkzaam in Boston en boegbeeld van de intersubjectieve psychoanalyse, maakt duidelijk hoe dit boek inspireert in zijn (kinder)psychoanalytische praktijk. Een vroeger boek van Brown is bekend en kreeg

een goede recensie in dit Tijdschrift (Thys 2012).

Volgens Brown wordt in het wereldbeeld van de hedendaagse psychoanalyse de nadruk gelegd op verandering, evolutie en groei. Brown herdefinieert de analytische behandeling als het actieve hier-en-nu-proces van continue transformatie van affecten die optreden in het intersubjectieve veld van analysant en analyticus. Door de onbewuste processen van dromen en *Nachträglichkeit*, wordt nieuwe betekenis gecreëerd. Dit wordt mogelijk gemaakt binnen een stabiel analytisch kader door de alfafuncties van analysant en analyticus die met elkaar gelinkt zijn. De alfafunctie wordt door Brown beschouwd als de motor van de transformatie. Brown wijdt een hoofdstuk aan de ontdekking van de alfafunctie, wat hij Bions grootste bijdrage aan de psychoanalyse noemt.

Brown legt de nadruk op het proces van het dromen en het droombaar maken van de ervaring in het intersubjectieve veld. Dit kan niet zonder de receptiviteit van de psychoanalyticus. Dankzij Bion en Ogden maakt het kunnen dromen het wezensbestanddeel uit van het analytische gebeuren. Dromen is het transformeren van een emotionele ervaring tot een nachtelijke droom of tot een gewone gedachte, een rêverie, een *enactment*, een tegenoverdrachtsgevoel of tot triviale gedachten die door onze geest meanderen. Bion heeft Freuds opvattingen over de droomarbeid sterk uitgebreid: de droom is meer dan een wensvervulling en wil vooral zin geven aan de werkelijkheid. De bewuste ervaring dient onderworpen te worden aan de droomarbeid zodat ze gepersonaliseerd wordt. Bewuste ervaring is het onverteerde feit. De verwerking van dit feit gebeurt via het dromen, wat we kunnen begrijpen als de omzetting van ruwe, sensorische feiten naar een herinnering die verbonden kan worden met andere herinneringen tot een verhaal.

Brown voegt vijf types van transformaties toe aan die welke door Bion zijn beschreven. Ter illustratie van een artistieke transformatie gebruikt hij het werk van de Engelse schilder William Turner die uitdrukking geeft aan twee essentiële ervaringen tijdens zijn leven: eerst het verliezen van belangrijke anderen tijdens zijn vroege kinderjaren en daarna zijn aandacht voor het sublieme, waarbij hij de essentie van licht wilde ontdekken. Bions concept O is te vergelijken met het sublieme, zoals Turner dit op canvas representeert. Het sublieme is een emotionele ervaring die te krachtig is om direct gekend te worden, de ervaring is tegelijkertijd beangstigend en opwindend. Als men te dicht bij het sublieme komt, voelt men verschrikking, maar van op afstand en indien er enige modificatie plaatsvindt, is het geweldig. Zoals O kan het sublieme geëvoceerd worden, maar niet bereikt.

Vervolgens beschrijft Brown de autistische transformaties. Ze worden gekenmerkt door het vervlakken van emoties tot tweedimensionale zintuiglijke ervaringen, wat een doods gevoel wekt in de tegenoverdracht met verveling, ontmoediging en afwezigheid van rêverie. Hij beschrijft hoe een grap die een patiënt met aspergersyndroom aan Brown vertelt, de aanduiding is van belangrijke psychische verandering (transformatie in humor).

Een derde type is de transformatie in het kader. Primitief emotioneel materiaal kan zo heftig zijn dat het wordt geïmmobiliseerd en gedeponneerd in het kader. Brown vergelijkt dit proces met de cloud van de informatietechnologie: een plaats waar gegevens onveranderd worden opgeslagen in een inactieve toestand, niet gewijzigd kunnen worden, maar weer kunnen worden opgehaald als hieraan behoefte ontstaat.

Tot slot beschrijft hij aan het einde van het boek de somatische transformaties waarbij de patiënt lichamelijke ervaringen heeft die geleidelijk naar de achtergrond verschuiven

als de analyticus ze met de analytische relatie in verband brengt.

Vooraf de klinische vignettes over kinderen met autismespectrumstoornissen in de hoofdstukken 9 en 10 zijn boeiend. Het eerste hoofdstuk over de historie van de tegenoverdracht brengt weinig nieuws. Origineel is het hoofdstuk over de receptiviteit van de analyticus waarbij Brown met zijn casus van Mr. R fictief in supervisie gaat bij Freud, Reik en Bion en over hun commentaren speculeert. Brown heeft mijn interesse gewekt voor de schilderkunst van Turner en voor een song van Bob Dylan uit 1966: *Visions of Johanna*, een transformatie in muziek met

pakkende *lyrics*. Bijzonder is vooral dat Civitarese, de bekende psychoanalyticus uit Pavia, het boek inleidt en de inhoud ervan in verband brengt met actuele thema's van de psychoanalyse. In de conclusie blikt Brown terug op wat hij heeft geschreven en reflecteert hij op de relevantie voor de hedendaagse psychoanalyse. Mooi *work in progress*.

Literatuur

THYS, M. (2012). Een (te) geïntersubjectieveerde psychoanalyse. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 18, 299-301.